

Weber, Max

"Del III: Kap. 1: Makt og herredømme. Overgangsformer. Kap. 3: Herredømme gjennom "organisasjon". Legitimitetsgrunnlag", i (Red) Oversatt av Dag Østberg

Makt og byråkrati. Essays om politikk og klasse, samfunnsforskning og verdier / Max Weber ; utvalg og innledning ved Egil Fivelsdal 1971 ss. 73-81, 86-88

ISBN: 8205007764

Copyright (C) 1971 Oslo : Gyldendal Norsk Forlag

Kopiert med hjemmel i Kopinor-avtalen

1. Makt og herredømme. Overgangsformer

Når «herredømmen» oppfattes helt alment og abstrakt, er det et hovedtrekk ved det sosiale samkvem. Sant nok er ikke alle sosiale relasjoner herskeforhold. Men i de fleste former for sosialt samkvem, selv der hvor man ikke straks tenker på det, spiller nok herredømme en meget viktig rolle. Dette er f.eks. tilfelle også innen språkfelleskapene. Når en dialekt ved befaling opphøyes til skriftspråk for det organ som utøver det politiske herredømme, har dette vidtrekkende følger. Ikke bare medvirker det meget ofte på en avgjørende måte til at det utvikles store, enhetlige fellesskaper på litteraturspråkets område (slik det skjedde i Tyskland), men også omvendt: Der det skjer en politisk adskillelse fastlegger herredømmet like ofte på endegyldig måte en tilsvarende differensiering av språkene (Holland mot Tyskland). Men fremfor alt: Det herredømme som håndheves i «skolen», ensretter på den vanligste og mest-endegyldige måte det offisielle skolespråk – både med hensyn til dets utforming og dets dominans.

På alle områder av det sosiale samkvem gjør herredømmets strukturer seg meget sterkt gjeldende. Når det opprettes rasjonale interesse-relasjoner i et relativt strukturløst sosialt samkvem, skyldes dette i svært mange tilfeller herredømmet og dets utøvelse. Og i andre tilfeller, hvor dette ikke holder stikk, er det likevel herredømmets struktur og utfoldelse som former det sosiale mønster, og da især gjør at samkvemmet overhodet rettes henimot et «mål». Nettopp med hensyn til de sosiale strukturer som tidligere var eller i dag er de mest relevante fra et økonomisk synspunkt, spiller «herredømmen» en avgjørende rolle: På den ene side herredømmet over jord og grunn, på den annen side den kapitalistiske storbedrift.

Som vi straks skal gjøre rede for, er herredømme et spesialtilfelle av makt. I likhet med hva som gjelder for andre maktformer, er det heller ikke her på noen måte slik at maktavene utelukkende,

ja, ikke engang vanligvis, har til hensikt å fremme rent økonomiske interesser i kraft av sitt herredømme – om det så var å sikre seg selv rikelig med økonomiske goder. Riktignok er rådighet over økonomiske goder, altså økonomisk makt, en følge av herredømme som både forekommer hyppig og svært ofte er tilskrevet, og likeså ofte er denne rådighet et av herredømmets viktigste midler. Men som vi straks skal slå fast, kommer ikke enhver økonomisk maktstilling til uttrykk som «herredømme» slik ordet brukes her. Og heller ikke be-grunnes og opprettholdes ethvert «herredømme» ved økonomiske maktmidlers hjelp. Men på en eller annen måte er nok dette tilfelle for langt de fleste og blant dem de viktigste herskerformers vedkom-mende – og det ofte i en slik utstrekning at den måte hvorpå økonomiske midler anvendes i den hensikt å bevare herredømmet, på sin side har stor innflytelse på herredømmets struktur. Videre oppviser det store flertall av alle – og blant dem de viktigste og mest moderne – former for økonomisk samkvem herredømme-struktur. Og endelig: Selv om det ikke er noen entydig sammenheng mellom herredømmets egenart og bestemte økonomiske former, har likevel herredømmets struktur som oftest stor økonomisk betydning, og er i sin tur påvirket av økonomiske faktorer på en eller annen måte.

Vi forsøker her i første omgang å komme frem til påstander om forholdet mellom økonomiens og herredømmets former – påstander som skal være så generelle som mulig, som derfor nødvendigvis vil være mindre konkrete og iblant også med et visst ubestemt preg. Først må vi da komme nærmere inn på hva vi legger i ordet «herredømme», og hvordan dette begrep forholder seg til det almene begrep om «makt».

Herredømme kan oppføre i høyst forskjellige former når det oppfattes i en helt generell betydning, som makt – altså som mulig-het for å påtvinge andres atferd ens egen vilje. Man kan f.eks. oppfatte de krav som loverket gir en person rett til å stille til en annen eller flere andre personer, som myndighet til å befale over skyldneren eller den som ikke har noen slik rett. Følgelig kan man f.eks. oppfatte hele den moderne privatrechts område som en desentralisering av herredømmet i hendene på den som har «retten på sin side». I så fall ville arbeideren ha makt til å befale, altså ha «herredømme» over bedriftslederen i kraft av sitt krav på lønn; embetsmannen «herredømme» over kongen i kraft av sitt krav på gasje osv. – hvilket ville resultere i et noe søkt og i alle fall bare foreløpig begrep. For det må jo likevel trekkes et kvalitativt skille mellom f.eks.

domsmaktens befalinger over den dømtte, og de «befalinger» som de som har «retten på sin side», selv retter til en skyldner som ennå ikke er dømt. Derimot kan situasjoner hvor noen «beholders» andre, utvilek se såvel innen salongens selskapelige relasjoner, som på markedet, såvel fra et auditoriums kateder som i ledelsen av et regiment, såvel innen erotikk som innen veldedighet, såvel innen en vitenskapelig diskusjon som i sportslivet – og det i henhold til vanlig språkbruk. Men dersom begrepet fikk et vidt omfang, ville ikke «herredømme» være noen brukbar kategori for vitenskapen.

Det er her umulig å foreta en omfattende oppregning over alle former og betingelser for det å «herske» i videste forstand. Derfor vil vi her bare ha klart for oss at ved siden av tallrike andre mulige typer av herredømme, finnes det to typer som danner klare motpoler: – nemlig på den ene side herredømme i kraft av interessekonstellasjon (og særlig i kraft av monopol-situasjon), og på den annen side herredømme i kraft av autoritet (myndighet til å befale og plikt til å adlyde). Den reneste form for den første type er monopolets herredømme på markedet, mens den reneste form for den andre type er husfærens eller embetsmannens eller fyrstens myndighet. I rendyrket form grunner interessekonstellasjonen seg utelukkende på at det gjennom eiendom eller salgbar ferdigheter kan øves innflytelse på andres atferd – en atferd som formelt sett er «fri» og utelukkende følger egeninteressen. Herredømme i kraft av autoritet grunner seg på en plikt til å adlyde, en plikt som ser bort fra alle motiver og interesser, som er plikt rett og slutt.

Begge disse typer flyter over i hverandre. F.eks. «beholders» enhver stor sentralbank og de store kreditth banker ofte kapitalmarkedet i kraft av deres monopolstilling. De kan diktere lånebetingelsene for dem som søker kreditt. Følgelig kan de i vid utstrekning påvirke de kredittsøkendes økonomiske handlemåte, fordi disse i egeninteresse (for å sikre seg likvide driftsmidler) retter seg etter de betingelser som stilles for å få den nødvendige kreditt. Eventuelt må de også godtgjøre at det er sikkert at de retter seg etter dem, ved å stille garantier. Kreditthbankene gjør imidlertid ikke krav på «autoritet», – dvs. på en rett til å kreve «lydighet» av dem de faktisk hersker over, og som gjelder uavhengig av alle interesser. Kreditthbankene følger sine egne interesser og iverksetter nettopp disse når de som er under herredømme, følger sine egne rasjonelle interesser ved å handle formelt sett «fritt» – dvs. når de følger interesser som dikteres av de tvingende omstendigheter.

I samme stilling som kredittbankene er hver den som har et utfallstendig monopol, og som, til tross for at det råder konkurranse, i vid utstrekning kan «foreskrive» sine motparter og konkurranter prisene, og dermed gjennom sin egen alferd kan tvinge dem til en atferd som er i hans interesse, skjønt han ikke på noen måte kan gjøre det til en «plikt» for dem å finne seg i dette herredømme.

Imidlertid kan alle typiske former for herredømme i kraft av interessekonstellasjon, og særlig i kraft av monopolstilling, etter hvert gå over i et autoritetspreget herredømme. For å oppnå bedre kontroll forlanger f.eks. bankene i egenskap av utlånerne at deres direktører skal tas opp i styret for kredittsøkende aksjeselskaper: Men styret treffer viktige beslutninger som den daglige ledelse har plikt til å adlyde. Eller en seddelbank kan gi storbankene tilskyndelse til å danne et kartell og forsøker på denne måte, i kraft av sin maktposisjon, å tilegne seg selv et gjennomgripende overoppsyn som stadig regulerer bankenes opptreden overfor kundene – hva enten det nå skjer ut fra valuta- eller konjunkturpolitiske hensyn eller (for så vidt som seddelbanken selv i sin tur påvirkes av den politiske makt) av rent politiske hensyn, f.eks. for å sikre den finansielle krigsberedskap. Sett at det lykkes å gjennomføre en slik kontroll, sett videre at kontrollens form og retning fastlegges i et reglement; at det oven i kjøpet opprettes særskilte instanser og underinstanser for å avgjøre tvilstilfeller, og sett at kontrollen fremfor alt blir stadig strengere – hvilket alt sammen er tenkelig: Da kunne dette herredømme i høy grad virke på samme måte som en statsråkratisk instans' autoritetspregete herredømme over de underordnede – dvs. kartellreis underordnede forhold til seddelbanken kunne anta karakter av autoritært lydighetsforhold. Det samme gjelder bryggerienes herredømme over øldetaljistene, som får sine driftsmidler fra bryggeriene og derfor er avhengige av dem. Og det samme gjelder likeledes et eventuelt forleggerkartells herredømme over bokhandlerne, som da måtte få konsesjon fra kartellet, og likeledes Standard Oil Company's herredømme over petroleumshandlerne, eller det herredømme som kullsyndikatet utøver over alle de kullhandlere som får sine forsyninger fra syndikatet. Dersom utviklingen fortløp konsekvent, kunne alle de som her er gjenstand for regulering, skrittvis bli forvandlet til sine oppdragsgiveres salgsganter, med fast ansettelse og på tanneme. Til slutt ville de med hensyn til avhengighet knapt kunne skjernes fra f.eks. montører som er underkastet en bedriftsleders autoritet og arbeider utenfor firmaet, eller fra andre private funksjonærer.

I oldtiden var det en glidende overgang fra det å være faktisk avhengig av en annen på grunn av gjeld, og til formelt gjeldsslaveri. I middelalderen og den nyere tid er likeledes overgangen glidende fra den håndverker som arbeider i eksportnæringen og hans avhengighet av en kjøpmann som kjenner markedet, til forlagssystemet hvor arbeiderne er mer eller mindre totalt avhengige av forleggeren – og derfra igjen til autoritært regulert hjemmearbeid. Og derfra er det etter glidende overganger til en kontorist, tekniker eller arbeider som har latt seg verve på arbeidsmarkedet ved å inngå en kontrakt som formelt sett «likestillte» partene, idet han formelt sett «frivillig» godtar de «tilbudte» betingelser. For disiplinen på arbeidsplassen skiller seg ikke lenger vesentlig fra disiplinen på et statlig kontor, og til syvende og sist heller ikke fra den militære disiplin. I alle fall er forskjellen mellom de to siste tilfeller – at man inntrer i og forlater en stilling frivillig, mens verneplikten gjennomgående er ufriwillig (hos oss, i motsetning til den gamle soldatjeneste) – viktigere enn forskjellen mellom det å være ansatt i staten eller i det private næringsliv. Men siden også den politiske undersått både kan inngå, og i et visst omfang avvike, sitt forhold frivillig, og siden det samme gjelder for de føydale, ja, under visse omstendigheter også for de patrimoniale avhengighetsforhold* som eksisterte tidligere – så er det likeledes en glidende overgang til det helt ufriwillige og vanligvis oppløselige autoritetsforhold (f.eks. slaveriet).

Naturligvis fortsetter egeninteressen å spille en rolle også innen enhver autoritetsforhold: Vanligvis må den som adlyder, ha et visst minimum av interesse i å adlyde, ellers ville han ikke gjøre det. Dette er normalt lydighetens uunnværlige drivkraft. Også her er altså alle skiller flytende. Likevel må vi holde fast ved at det er en polar motsetning mellom på den ene side den faktiske makt som er et resultat av markedstransaksjoner og reguleres helt av kompromisser mellom interesser, altså resultat av eiendom som sådan – og på den annen side den autoritære myndighet til en husfar eller monark, som appellerer til at det rett og slett er plikt å lyse. For ellers vil vi overhodet ikke kunne gjøre fruktbare disinksjoner innen den stadige strøm av sosiale fenomener som glir over i hverandre.

De eksempler som her er blitt valgt, uttømmer nemlig ikke maktens mangfoldige former. For bare å ta eiendom som sådan, er det på ingen måte tilfelle at den bare danner grunnlag for makt på et

* Jfr. footnote a. 95.

marked. Ledsaget av en tilsvarende livsførsel, gir eiendom som sådan også vidtrekkende makt innen uddifferensierte samfunnsforhold (som vi allerede har sett). Denne makt svarer helt til den sosiale posisjon som i våre dager tilkommer den som «holder et stort hus» eller den kvinne som «har en salong». Alle slike forhold kan under visse omstendigheter anta en direkte autoritær karakter. Og det er ikke bare markedstransaksjonene som innstifter «herredømme» i denne videre forstand av ordet: Selskapselighetens konvensjonsbestemte bytteforhold gjør også det – fra «salongkvæven» til den offentlige «*karbier elegantium*» i keiserriksens Rom og trubadurenes «*cours d'amour*» i Provence (som «*admont*» i etikettespørsmål). Og heller ikke er det bare på det private marked eller i privatlivet at slike former for herredømme opptrer. En «*Empire State*» – rettene sagt: de mennesker som fra et autoritets- eller markedssynspunkt er de som dominerer i staten – kan utøve et vidtrekkende, ja, til tider despotisk hegemoni, selv uten å ha noen som helst formell myndighet til å befale. Et typisk eksempel er Preussens situasjon i Zollvereintiden og innen Det tyske rike, og også, skjønt i langt mindre grad, New Yorks stilling i U.S.A. I Zollvereintiden hadde den prøyssiske embetsstand herredømmet fordi Preussen var det bestemende marked, i kraft av å være den største avtaker av produksjonen; og i den tyske føderasjon har den likeledes herredømmet: Dels fordi Preussen har det største jernbanenett, det høyeste antall universitetsstillinger osv., og forvaltningen av alt dette kan lamme de andre, formelt likeberettigete statene i riket; dels av andre og lignende grunner. New York på sin side utøver sitt herredømme på et snevrere politisk område i kraft av at de store finansmakter har sitt sete i byen.

Allt dette er nok former for makt som beror på interessekonstellasjoner, og er identisk med eller ligner på maktforholdene på markedet. Men de kan meget lett utvikle seg til formelt regulerte *autoritetsforhold*, eller mer nøyaktig: De kan utvikle seg til *kassatte rasjonelle ordninger hvor myndighet og tvangssapparat* har en *ekstern basis*. Videre kan det herredømme som har et rent markedsprege eller er betinget av interessekonstellasjonen, nettopp gjennom fraværet av regler, oppleves som langt mer trykkende enn den autoritet som uttrykkelig baserer seg på regler og bestemte lydighetsplikter. Men dette kan ikke være avgjørende for den sosiologiske begrepsdannelse. Vi vil i det følgende bruke herredømmets begrep i den snevrere forstand som står i klar motsetning til all makt som er betinget av interessekonstellasjoner, og især i motsetning til markedsbetinget

makt, som jo overalt formelt sett beror på interessens frie spill. Vi vil altså oppfatte herredømme som identisk med det å kunne befale i kraft av autoritet.

Ved «herredømme» siktes det altså her til den følgende kjensgjerning: At når den eller de «hersekende» kunninger sin vilje («befalene»), vil de påvirke og påvirker de faktisk handlesset til andre (den eller de som det «herkses» over) på den måte at disse, i en sosialt relevant grad, handler som om de hadde gjort innholdet av befalingen for dens egen skyld, til maksime for sitt handlesset («lydighet»).

1. Når man vil legge til grunn det herredømmebegrep som her er akseptert, er den tunge uttrykksmåten med «som om» unngåelig av den grunn at det rent ytre resultat – det at befalingen faktisk følges – ikke er tilstrekkelig for våre formål. For det er ikke likegyldig for oss om befalingen aksepteres som «gjeldende norm» eller ikke. Riktig nok kan årsakskjeden fra befalingen til dens etterfølgelse se høyst forskjellig ut, om ikke for annet, så av rent psykologiske grunner: En befaling kan oppnå sin virkning ved at den eller de personer den rettes til, «lever seg inn i» den, eller mottar den som en «*tingivelse*», eller som en rasjonelt begrunnet «*forutning*» – eller ved en kombinasjon av to eller alle tre av disse hovedformer for en persons påvirkning av en annen. På samme måte med hensyn til den konkrete motivasjon: I det enkelte tilfelle kan befalingen bli utført fordi den som adlyder, er personlig overbevist om at befalingen er riktig, eller så kan den bli utført av pliktfølelse, av frykt, av «*vanegjenneri*», eller for egen vinnings skyld – uten at forskjellen *nødvendigvis* er av sosiologisk betydning. Men på den annen side skifter herredømmet sosiologisk sett karakter alt etter som det består visse prinsipielle forskjeller med hensyn til det almene grunnlag for herredømmets gyldighet.

2. Det er, som vi så, tallrike overganger fra det tidligere drøftede vide begrep om å herske i betydningen av å «gjøre seg gjeldende» (på markedet, i salongen, i diskusjon eller hvor som helst ellers), og til det snevre begrep om herredømme som anvendes her. I den hensikt å avgrense tydelig det sistnevnte, snevre begrep vil vi kort komme tilbake til noen av disse overganger.

For det første kan et herskeforhold selvsagt være tosidig. Mordene embetsmenn og funksjonærer fra ulike fagområder har gjensidig myndighet over hverandre, i og med at enhver er underordnet den andres «kompetansen». Dette skaper ingen begrepsmessige vans-

keligheter. Men har f.eks. skomakeren «herredømme» over kunden når et par støvler bestilles? I enkelttilfeller vil svaret kunne lyde meget forskjellig, men nesten alltid vil det gå ut på at i en fase av bestillingsforløpet påvirket hver av de to den andre vilje, selv om det ble gjort motstand – slik at skomaker og kunde i hver sin fase hadde «herredømme» over hverandre. Et nøyaktig begrep om herredømme kunne vanskelig bygges opp på et slikt grunnlag. Samme resonnement kunne anvendes på alle transaksjoner, selv på utveksling av ideer.

Videre kan følgende spørsmålssstilling reises: Når f.eks. en landsbyhåndverker er fast ansatt (slik det er tilfelle i asiatiske landsbyer), er han da hersker innenfor sitt faglige «kompetanse»-område, eller står han under «herredømme», – og i så fall hvilket? Også her vil man være tilbøyelig til å si at begrepet om «herredømme» ikke lar seg anvende – unntatt når det gjelder håndverkerens forhold til sine eventuelle medhjelpere på den ene side, og på den annen side hans forhold til eventuelle «øvrihetspersoner», som har myndighet til å befale og utøver «kontroll» over ham. Dette standpunkt ville imidlertid bety at man innskrenket seg til å bruke begrepet om herredømme i vår snevrere forstand. Men en landsbyfodts – altså en «øvrihetsperson» – situasjon kan arte seg på nøyaktig samme måte som en håndverkers. For den forskjell som vi er vant til, mellom å skjøtte en privat «forretning» og et offentlig «embete», er først oppstått som et produkt av den historiske utvikling, og er på ingen måte like rofestet alle steder som hos oss. Ifølge den populære amerikanske oppfatning er en dommers virksomhet en «business» som ikke skiller seg fra en bankiers. En dommer er en mann hvis privilegium er å ha monopol på å avsi «kjennelse» i en sak; ved hjelp av denne «kjennelse» kan så den ene part tvinge den annen til visse ytelser, eller omvendt, beskytte seg mot den annen parts krav. I kraft av dette privilegium nyter dommeren direkte og indirekte, legitime og illegitime, fordeler, og for å beholde privilegiet betaler han deler av sitt salær til de «partibossene» som har skaffet ham det.

Vi på vår side vil si at landsbyfogden, dommeren, bankieren og håndverkeren har «herredømme» i samme grad overalt hvor bare hvor de krever at visse gitte bestemmelser skal «adlydes», rett og slett fordi de er bestemmelser – og hvor disse krav også blir innfølekommet (i en sosialt relevant grad). Det er nettopp bare ved å sette herredømmets begrep i forbindelse med det å kunne «befale» at vi får gitt begrepet et noenlunde begrenset omfang – selv om vi

nok må innrømme at i det virkelige liv finnes det heller ikke her klare skiller, men bare «flytende overganger».

Det sier seg selv at det ikke er avgjørende for sosiologien om man ad rettsrettslig vei kan avlede at en slik makt til å befale «ideelt» sett er til stede; det avgjørende er at den faktisk består. Det utslagsgivende er altså at en autoritet som gjør krav på å utstede bestemte befalinger, faktisk blir tatt til følge i en sosialt relevant utstrekning. Det ligger likevel i sakens natur at sosiologien tar utgangspunkt i den kjensgjerning at den eller de som «faktisk» er i stand til å befale, pleier å gjøre krav på det pluss som en «lovhjemlet» normativ orden utgjør, derfor er sosiologien nødt til å gjøre bruk av det juridiske begreppsapparat.

2. Herredømme og forvaltning. Den demokratiske forvaltnings vesen og grenser

Vi interesserer oss her i første rekke for «herredømme» for så vidt som det er knyttet til «forvaltning». Et hvert herredømme kommer til uttrykk og fungerer som forvaltning. All forvaltning trenger på en eller annen måte herredømme. For på en eller annen måte må alltid noen kunne befale, såfremt forvaltningen skal bli skjøttet. På samme tid kan befalingsmakten fortone seg som meget vanselig, og den som hersker, kan gjelde som og føle seg som «tjener» for dem han hersker over. Dette er for det meste tilfelle ved den såkalte direkte demokratiske forvaltning. Denne type forvaltning kalles «demokratiske» av to grunner som ikke nødvendigvis faller sammen, nemlig

1) fordi den forutsetter at alle prinsipielt har de samme kvalifikasjoner for å ta seg av de felles saker, og

2) fordi den reduserer myndighetens omfang til et minimum. Enten blir forvaltningsfunksjonene enten helt enkelt tildelt ved turnus eller loddtrekning eller direkte valg, idet stillingene innehas kort tid av gangen. Alle eller i hvert fall alle viktige avgjørelser forbeholder fellesskapet seg å ta, slik at det bare overlates til funksjonærene å forberede og gjennomføre vedtakene, og besørge de såkalte «løpende forretningene» i samsvar med plenumsrådets bestemmelser. Mange private foreninger forvaltes etter dette skjema, det samme gjelder lokale politiske enheter. I prinsippet gjelder dette fremdeles i en viss utstrekning de sveitsiske landkommuner. De forente stater

3. Herredømme gjennom «organisasjon». Legitimitetsgrunnlag

Når den krets av personer som bennamer denne herredømmestruktur befinner seg i en herskerstilling vis-à-vis de «masser» de bestemmer over, er den egentlige grunn det som nylig er blitt kalt «fordelen ved det lille antall». Det vil si: Det herskende mindretall har mulig-het for å komme overens særlig hurtig og til enhver tid kunne få i stand og lede plannessig en rasjonal, målrettet aksjon i den hensikt å opprettholde sin maktposisjon. Slik kan de uten vanskelighet slå ned en masseaksjon eller et sosialt samkvem som truer dem – så lenge de gjensidige ikke har skapt like effektive forholderegler for å gjennomføre en plannessig, rasjonell aksjon med sikte på selv å erobre herredømmet. «Fordelen ved det lille antall» gjør seg gjeldende for fullt ved at herskerens hensikter, vedtak og vilen kan holdes hemmelig – noe som blir stadig vanskeligere og mer usannsynlig etter som antallet stiger. Hver skjerpning av hemmelighetstravene innen forvaltningen er et symptom på at herskerne har til hensikt å stramme til herredømmet, eller på at de anser sitt herredømme for å være stadig mer truet.

Et hvert herredømme som tar sikte på å bestå, er på et eller annet viktig punkt hemmelig. Det spesielle ved det rasjonale, mer formelle herredømme består imidlertid, generelt uttrykt, i følgende: En krets av personer som er vant til å adlyde befalinger fra ledere, og som ved å ha del i herredømmet og dets fordeling er personlig interessert i at det skal bestå, stiller seg til rådighet for lengre tid, og for- deler seg imellom den befalings- og tvangsmyndighet som tjener til å bevare herredømmet. Dette skal vi kalle «organisasjon». «Herskeren» skal vi kalle den eller de ledere som ikke har fått overdratt fra andre ledere den myndighet de gjør krav på eller faktisk utøver. Og de personer som stiller seg spesielt til deres rådighet på den nevnte måte, skal vi kalle deres «apparat». Et herredømmes sosiale struktur avhenger nå først og fremst av den type forhold som består mellom herskeren eller herskerne og apparatet, og mellom herskerne og apparatet på den ene side og dem som er under herredømme på den annen. Videre avhenger den av de prinsipper for «organisasjon» – dvs. for fordelingen av befalingsmyndigheten – som er spesiell for herredømmet – og dessuten av en rekke høyst forskjellige momenter, som kan danne grunnlag for de forskjellige sosiologiske klassifikasjoner av herredømme. For våre begrensede formål her går vi imidlertid tilbake til de grunntyper av herredømme vi får som resultat når vi

spør: Hvilke ytterste prinsipper kan ligge til grunn for et herredømmes «gyldighet», dvs. for kravet om at «embetsmennene» skal adlyde herskeren og at de som er under herredømme skal adlyde embetsmenn og hersker?

Allerede da vi betraktet «rettsordenen», møtte vi dette problem om «legitimitet», og vi skal her gi en litt mer generell begrunnelse for hvorfor det er så viktig. Spørsmålet om legitimitets begrunnelse er ikke et utslag av teoretisk og filosofisk spekulasjon, men viser hen til høyst reelle strukturforskjeller mellom empirisk eksisterende former for herredømme. Grunnen er at all makt, ja, selv enhver livssjans overhodet, har behov for å rettferdiggjøre seg selv. Selv den enkleste observasjon viser at når to menneskers skjebne eller situasjon er påfallende forskjellige, føler den som er i den heldigste situasjon, et hvileløst behov for å kunne oppfatte forskjellen som «legitim», som noe han har gjort seg «fortjent» til, og den andres situasjon som noe denne på en eller annen måte selv er «skuldig» i – Ikkegyldig hvilke forskjeller det måtte dreie seg om (helsemessige, økonomiske, sosiale eller hvilke som helst andre ulikheter), og selv om det er aldri så innlysende at forskjellen er oppstått på en helt «tilfeldig» måte.

Dette behov for rettferdiggjørelse gjør seg også gjeldende i forholdet mellom positiv og negativt privilegerte menneskegrupper. Hver eneste høytt privilegerte gruppe dyrker en «legende» som går ut på at gruppen er overlegen av naturlige grunner, om mulig på grunn av «blods»-forskjeller. Der det råer stabile maktfordelingsforhold og i samsvar med det også en «stands»-orden, aksepterer også de underprivilegerte skikt denne legende – slik de i alminnelighet aksepterer den overalt hvor det finnes like rasjonal tenkning over herskerformen, som massene oppfatter som naturbestemt så lenge tvingende omstendigheter ikke gjør herredømmet til et «problem».

I de epoker hvor klasseforholdene fremtrer utislørt og utvetydig, synlig for enhver, som den makt som avgjør menneskenes skjebne, slår imidlertid holdningen til de høyt privilegertes legende om. Da er det tvert om ofte slik at legenden om at den enkelte selv har gjort seg fortjent til sin lodd i livet er noe av det som gjør de underprivilegerte skikt mest forbitret. Dette gjelder både visse klassekamper i senantikken, og mange klassekamper i middelalderen, og fremfor alt klassekampene i nyere tid, hvor nettopp denne legende og den «legitimitets»-prestisje som beror på den, er gjenstand for de kraftigste og mest virkningsfulle angrep.

IV · Det legitime herredømmes tre rene typer

For at ethvert herredømme (i vår faglige betydning av ordet) skal bestå, er det selvsagt i aller høyeste grad henvisst til å rettferdiggjøre seg selv gjennom appell til legitimitetsprinsipper.

Det finnes tre slike fundamentale prinsipper: En befalingsmyndighets «gyldighet» kan komme til uttrykk i et system av uttrykkelige (avtalte eller diktete) rasjonale regler, som etterkommes overalt i egenskap av alment forpliktende normer, når den som i henhold til reglene er «kallet», forlanger å bli adlydt. I dette tilfelle legitimerer dette system av rasjonale regler den enkelte myndighetstutøver, og hans makt er legitim for så vidt som den utøves i samsvar med disse regler.

For det andre kan «gyldighetens» bero på *personlig autoritet*. Grunnlaget for denne autoritet kan være at *tradisjonen*, – altså sed og skikk, det som alltid har vært slik det er – har et hellig preg, og denne hellighet foreskriver så lydighet overfor bestemte personer.

For det tredje kan «gyldighetens» grunnlag være nettopp det omvendte: Den kan bestå i hengivelse til det usedvanlige – i troen på *charisma*, det vil si på at en person i øyeblikket har en åpenbaring eller nådegave, i troen på frelsere, profeter og helter av alle slag.

Disse tre legitimitetsprinsipper tilsvares nå av de «rene» grunntyper av herredømmets struktur – og ved å kombinere, blande, tillemppe og omdanne disse typer fremkommer de strukturformer som man kan finne i den historiske virkelighet.

«Byråkratiet» er det typiske eksempelet på at sosial samhandling innen en herskestruktur preges av rasjonal, regelbundet virksomhet. «Patriarkalismen» er en typisk representant for sosialt samkvem bundet av tradisjonelle autoritetsforhold. Strukturen i det «charismatiske» herredømme beror på konkrete personligheters autoritet, som hverken er rasjonalt eller tradisjonelt begrunnet. Også her vil vi ta utgangspunkt i den type som er mest lettfattelig og rasjonal for oss – den moderne «byråkratiske» forvaltning.